

ОСНОВНІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРИНЦИПИ ПРИСКОРЕННЯ ЗАЛІЗНИЧНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

Стаття присвячена встановленню організаційно-економічних засад прискорення доставки вантажів і пасажирів залізничним транспортом в умовах реформування, посилення процесів євроінтеграції та більш повної реалізації виробничо-економічного потенціалу транспортної галузі.

Постановка проблеми. Для ефективного використання транспортно-економічного потенціалу України актуальним є прискорення доставки вантажів і пасажирів вітчизняними залізницями, що здійснюють понад 52 % загального вантажообігу та біля 40 % пасажирообігу та відіграють стратегічну роль в формуванні стабільного економічного простору.

Своєчасне та повне задоволення потреб клієнтів транспортних підприємств полягає в створенні найбільш зручних і вигідних умов забезпечення прискореної доставки, внаслідок якої відбувається економія часу пасажирів і зменшується повна вартість товарів. Основні вимоги та засади її планування та реалізації базуються на особливостях системної організації транспортного процесу, врахуванні всіх складових, їх узгодженості та взаємообумовленості.

Забезпечення прискорення доставки вантажів і пасажирів на залізничному транспорті має базуватись на постановці та вирішенні методологічних проблем комплексного процесу організації ефективної перевізної діяльності. Ці проблеми полягають у встановленні, аналізі та практичному врахуванні принципів організаційно-економічного розвитку прискорення доставки. Такі принципи забезпечать пізнання та узагальнення процесів прискорення, виявлення причинно-наслідкових зв'язків між структурними елементами, закономірностей транспортування в ринкових умовах, з найбільшою ефективністю призведуть до вирішення поставлених перед сучасною транспортно-економічною наукою завдань.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемами прискорення руху на залізничному транспорті займались вітчизняні та зарубіжні вчені та спеціалісти: А. Абрамов, В. Арсонов, М. Бадридзе, Ю. Бараш, А. Васюнін, Г. Венедиктов, Б. Волков, В. Габа, О. Гончаров, Б. Давидов, І. Єлової, І. Кантор, І. Киселев, Г. Кірта, О. Ковалев, А. Колин, І. Корженевич, О. Котлярова, В. Котов, Й. Кранц, Ф. Кочнев, Ю. Кулаєв, М. Курган, Д. Курган, М. Левинзон, І. Левицький, Д. Мачерет, В. Мироненко, О. Назаров, С. Сутурин, В. Толмачев, Б. Торопов, А. Косарев, В. Пасічник, Ю. Пашенко, Є. Сич, І. Тарський, О. Третьяк, П. Яновський та інші.

Зазначені дослідження спрямовані на вирішення важливих комплексних техніко-технологічних завдань щодо оцінки можливостей підвищення швидкостей руху поїздів, обґрунтування доцільності та приведення параметрів залізнично-транспортного виробництва до вимог прискорення руху. При цьому коло вирішених економічних завдань залишилось достатньо обмеженим, зокрема, увага дослідників була сконцентрована на науковому обґрунтуванні проведення оцінки ефективності прискорення доставки, встановленні впливу швидкості на використання тих чи інших видів виробничих ресурсів, а також встановленні тарифів на прискорену доставку вантажів і пасажирів.

Разом з тим, не отримали розвитку організаційно-економічні підходи до формування теорії ефективного прискорення доставки вантажів і пасажирів залізницями України; недостатньо дослідженими залишаються основи управління та організації процесів такого прискорення, які базуються на методах та принципах раціонального використання виробничо-економічного потенціалу галузі, забезпеченні його інноваційного відтворення та посиленні взаємодії між всіма учасниками доставки.

Метою статті є формування концептуальних основ процесу прискорення доставки вантажів і пасажирів, що стане підґрунтям для розробки стратегії ефективного розвитку залізничного транспорту.

Виклад основного матеріалу. Перед розкриттям сутності та змісту впливу таких принципів визначимо

ряд понять, що їх формують.

Під «принципами» розуміють правила, сформульовані на основі пізнання закономірностей організації діяльності, дотримання яких забезпечує ефективне управління об'єктом чи процесом. Урахування принципів у практичній діяльності є найважливішою умовою раціонального управління. Принципи виступають формою наукового пізнання та дозволяють поєднати елементи системи в єдине ціле, відображаючи відносини, з врахуванням яких має створюватися та розвиватися система прискорення доставки вантажів і пасажирів. Принципи забезпечують ефективні результати тільки за умови їх системного використання.

Як вихідні положення й основа теорії, принципи, водночас, виступають і результатом дослідження, внаслідок чого в ньому відбиваються базисні закономірності розвитку транспортної системи, об'єднується певне коло понять і категорій. Принципи виконують евристичну функцію щодо пізнання явищ і процесів, виступають найважливішим законом розгортання теорії у логічно завершену наукову систему [2, 10].

Якщо під поняттям «доставка» розуміти технологічний процес, що забезпечує переміщення пасажирів (вантажів) від пункту відправлення до пункту призначення, а основними її характеристиками вважати тривалість та швидкість [2], то «прискорення доставки» є процесом зменшення її тривалості та зростання швидкості. Крім того, прискорення слід розглядати як комплексне поняття, що характеризує: безпосередньо процес збільшення швидкості доставки вантажів і пасажирів; діяльність підприємств та інших учасників перевізного та транспортного процесів, яка призводить до зростання швидкостей доставки; результат діяльності всіх учасників перевізного і транспортного процесів, її ефект чи наслідок.

У визначенні сутності прискорення доставки важливими являються поняття перевізного та транспортного процесів. Згідно з визначеннями, що наводить в своїй праці польський дослідник І. Тарський [5, с. 31] ці процеси відрізняються. Перший – характеризує цикл рухомого складу, що починається його підготовкою до перевезення та завершується кінцевими операціями з ним. Другий – є циклом (процесом) предмету перевезення, тобто починається підготовкою до перевезення безпосередньо предмету (наприклад, вантажу) та закінчується його прибуттям в пункт призначення й операціями в цьому пункті.

Враховуючи актуальність прискорення в ринкових умовах, в першу чергу, для споживачів транспортних послуг, тривалість доставки необхідно прирівнювати до тривалості транспортного процесу (циклу предмету перевезення). Інакше кажучи, тривалість доставки є часом знаходження предмету перевезення (вантажів чи пасажирів) на транспорті при взаємодії з транспортними ресурсами (не тільки з рухомих складом, а й об'єктами інфраструктури).

Проте, хоча початок перевізного процесу (підготовка та подача рухомого складу) і не входить у час тривалості процесу доставки, він все одно на неї впливає (від оперативності підготовки вагонів до подачі залежить безпосередньо початок «контакту» предмету праці та рухомого складу), в свою чергу кінцеві операції з рухомих складом, оперативністю їх виконання, впливають на момент початку наступного транспортного процесу.

Таким чином, прискорення доставки визначається прискоренням транспортного процесу (повністю співпадає з ним у часі) і залежить від тривалості перевізного процесу. В свою чергу, транспортний процес представляє собою сукупність послідовних дій його учасників, у результаті яких відбувається зміна часового та просторового станів предметів праці (вантажів і пасажирів), ця сукупність одночасно є складовою частиною виробничого (соціально-економічного) процесу та його різновидом, отже впливає на результативність.

Враховуючи вищевикладене, принципи прискорення доставки – це основоположні правила, домінанти, положення, вимоги, яким має задовольняти система організації транспортного процесу з метою мінімізації його загальної тривалості при повному задоволенні попиту та вимог клієнтури щодо якості транспортного обслуговування.

Серед значної сукупності вимог, що стосуються дотримання важливих параметрів доставки виділяється особлива група організаційно-економічних принципів. Реалізація останніх відіграє вирішальну роль в забезпеченні ефективного прискорення доставки вантажів і пасажирів на залізничному транспорті шляхом врахування організаційних та економічних особливостей здійснення перевізної діяльності.

Організаційно-економічні принципи охоплюють два важливі спрямування розвитку системи

прискорення. Економічне спрямування характеризується цілеспрямованим рухом, що забезпечує ефективне функціонування системи; ґрунтується на усесторонньому впливі економічних законів, їх прояву в процесі розвитку транспортного виробництва та раціональному залученні та використанні всіх видів ресурсів. Організаційний напрямок охоплює сукупність зв'язків та відношень, їх удосконалення у вигляді зміни форм та методів управління транспортним виробництвом.

Отже, організаційно-економічні принципи прискорення доставки вантажів і пасажирів представляють собою сукупність правил, положень, норм та нормативів, якими доцільно керуватися для забезпечення комплексного процесу прискорення, що спирається на побудову оптимальної системи організації виробництва шляхом ефективного поєднання сучасних форм і методів управління. Організаційно-економічні принципи встановлюють вимоги до системи прискорення, її структури, процесів управління тощо.

Перш ніж перейти до викладення сутності та змісту принципів прискорення доставки вантажів і пасажирів, слід зазначити, що існують так звані апіорні принципи, на яких базується дослідження процесів функціонування складних систем, до яких відноситься і залізничний транспорт. Це принципи системності, історизму та розвитку.

Внаслідок того, що на «вхід» системи доставки надходять різноманітні ресурси, а на «виході» суспільно-необхідні послуги (перевезення), транспорт в повній мірі відноситься до соціально-економічних систем в яких домінує технічна підсистема (сукупність засобів виробництва, зокрема, рухомого складу, постійних пристроїв тощо). Звідси найважливішим є застосування принципу системності як апіорного, на базі якого будується матриця базових (ключових) принципів прискорення доставки вантажів і пасажирів.

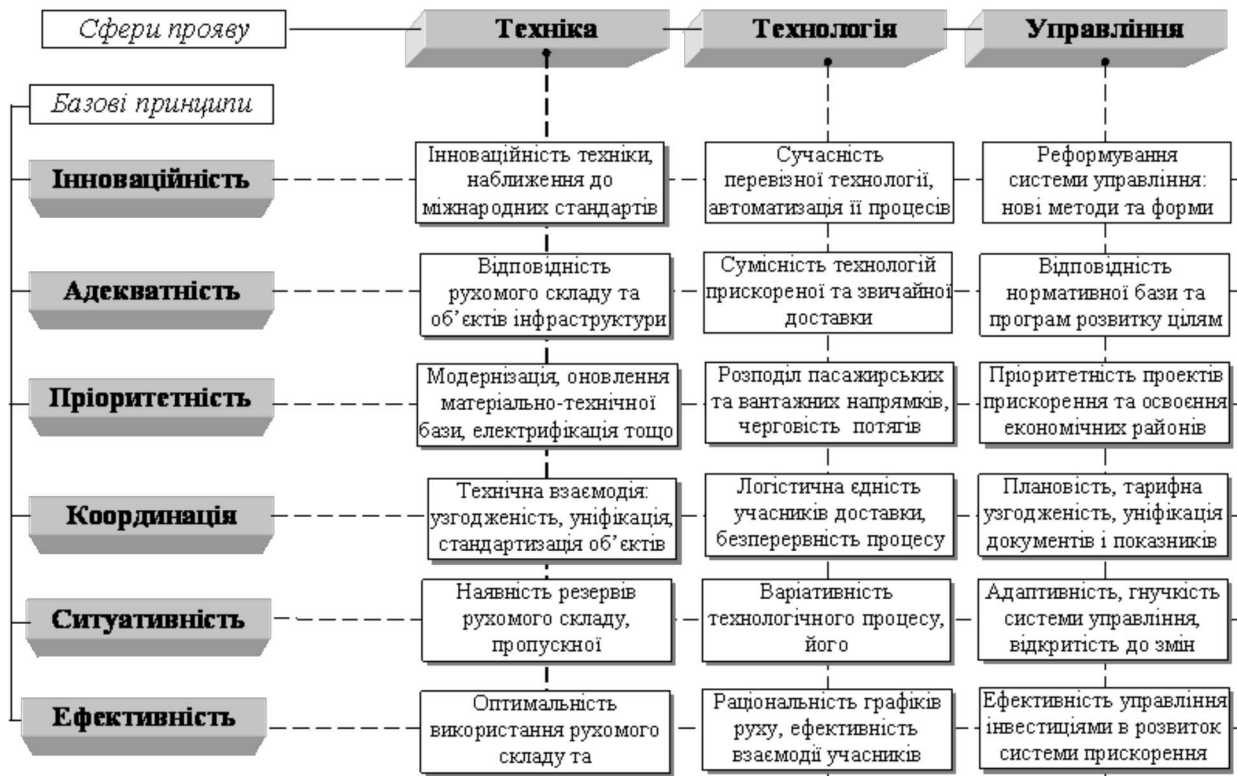
Принцип історизму – загальний принцип діалектики (а нас цікавить саме діалектичний розвиток залізничного транспорту), який передбачає вивчення передумов системи функціонування транспорту (її окремих підсистем та елементів); основних стадій розвитку; його закономірностей, відповідно, протиріч, що являються рушійною силою такого розвитку; кількісно-якісних і сутнісних перетворень; понять, що відображають цей процес. Тобто принцип історизму передбачає виявлення тенденцій прискорення на підставі об'єктивних економічних законів і закономірностей та подальшу розробку альтернативних варіантів розвитку.

Принцип розвитку передбачає з'ясування основних рушійних сил процесів прискорення доставки, її підсистем та елементів; поєднує в єдину комплексну цілісність основні економічні закони, пояснює появу нових закономірностей, забезпечує формування нових знань при збереженні всього позитивного, що попередньо здобуто дослідниками при вивченні таких об'єктів. Важливі елементи та критерії економічного розвитку – якісні та сутнісні зміни.

Принципи, що безпосередньо виступають основними, вихідними положеннями теорії прискорення доставки вантажів і пасажирів конкретизують апіорні принципи у відповідності до умов надання транспортних послуг з урахуванням особливостей функціонування залізниць України.

Дослідження таких принципів виявило комплексний їх вплив на технічні, технологічні та економічні (переважно управлінські) фактори, в наслідок чого дані вимоги були представлені у вигляді «матриці принципів»: кожна з вимог має комплексний характер, її дія проявляється в трьох ключових сферах (аспектах) впливу – техніці, технології та управлінні (рис. 1).

Розглянемо базові принципи, що формують концепцію прискорення доставки вантажів і пасажирів.

Рисунок 1. Матриця організаційно-економічних принципів прискорення залізничних перевезень

Принцип *інноваційності* означає відповідність системи прискорення та всіх її складових (техніки, технології та управління) сучасним тенденціям використання комплексу прогресивних технологій.

Процеси прискорення базуються на стратегії, так званого, інноваційного прориву, що може бути реалізована лише за активної державної підтримки. При цьому інноваційність забезпечується реалізацією комплексу технічних, технологічних та управлінських заходів стратегічного характеру з метою вибору найефективніших напрямів і шляхів впровадження нових технологій, проектування видів прискорених транспортних послуг (швидкої доставки вантажів і пасажирів), а також методів організації транспортного виробництва, спрямованих на розвиток залізничної галузі. Основою інноваційної стратегії є середньо- та довгострокове прогнозування процесів прискорення з урахуванням можливих змін внутрішніх і зовнішніх факторів, залучення резервів використання наявних та потенційних ресурсів та ін.

Принцип *адекватності* потребує системної відповідності технічної, технологічної та управлінської складових: методів управління – змісту процесів прискорення доставки, характеристик технічних засобів – технології та організації швидкісних перевезень тощо.

Неможливо комплексно прискорити доставку вантажів чи пасажирів при зміні лише одного з елементів системи прискорення: техніки, технології чи управління, тільки комплексне поєднання та відповідність елементів один одному спроможні дати ефект прискорення. Зокрема, впровадження швидкісного пасажирського руху базується на використанні спеціалізованого рухомого складу, що не принесе очікуваного ефекту без докорінної модернізації інфраструктури (колії, постійних пристроїв, депо тощо) та потребує сучасних методів і форм управління транспортним виробництвом.

Така комплексна узгодженість має спиратись на адекватну законодавчу та нормативно-правову бази, програми розвитку (в тому числі і реформування) залізничного транспорту, їх відповідність цілям та вимогам впровадження швидкісного пасажирського та прискореного вантажного руху.

Принцип *пріоритетності* комплексно підкреслює визначальну роль та місце прискорення доставки

вантажів і пасажирів в системі розвитку ринкових відносин, в процесах удосконалення якості надання транспортних послуг. Полягає у відданні пріоритету, в тому числі при фінансуванні, науково обґрунтованим проектам прискорення та транспортного освоєння економічних районів у відповідності до потреб економіки країни.

Необхідним є визначення напрямків, що в першу чергу потребують реалізації швидкісного пасажирського руху, вантажного руху, контейнерних, контрейлерних, інтермодальних сполучень, маршрутів для змішаного руху тощо. Пріоритетними виступають напрямки прискорення у відповідності до забезпечення вимог проведення чемпіонату «Євро – 2012» (швидкісне сполучення між містами проведення чемпіонату), розвиток міжнародних транспортних коридорів, зокрема спрямування Європа – Азія, що буде використовуватися переважно для контейнерних, контрейлерних та інтермодальних перевезень з Сходу на Захід та ін.

Принцип *координації* ґрунтується на тому, що прискорення доставки є сукупністю прискорення окремих її елементів та наслідком тісної взаємодії між ними, їх узгодженості. Тобто координація – це узгоджена дія (виконання функцій) окремих модулів системи прискорення з метою досягнення злагодженості та мінімізації втрат часу, що в сукупності забезпечує ефективне функціонування транспортної системи.

Координація є важливою і при взаємодії залізниці з іншими видами транспорту в межах одного транспортного процесу. Прискорення досягається завдяки забезпеченню ефективної взаємодії учасників доставки за рахунок організації єдиних технологічних процесів здійснення перевезень та формування відносин між ними на базі ключових логістичних принципів, при яких окреме перевезення є обґрунтованою системою з визначенням строків, маршрутів, чітким дотриманням графіку руху, періодичності подачі транспортних засобів тощо.

Координація як узгодження дій між всіма модулями транспортного процесу набуває все більшого значення з процесом ускладнення техніки та технології надання транспортних послуг. Порушення термінів доставки здебільшого залежить від неузгодженості дій окремих учасників транспортування, включаючи і клієнтуру.

Важливим аспектом координаційних процесів виступають як організаційна, так і правова сфери діяльності – чітке визначення взаємних обов'язків та відповідальності сторін, використання при цьому засобів сучасних інформаційних технологій, становитиме основу забезпечення своєчасної та прискореної доставки вантажів і пасажирів.

Принцип *ситуативності* базується на вимогах гнучкості та адаптивності, в першу чергу системи управління, що визначають можливість коригування параметрів прискорення доставки (або приведення її у відповідність) під впливом зміни факторів зовнішнього чи внутрішнього середовища. Під ситуацією розуміється вся сукупність станів, обставин та умов в яких має відбуватись прискорення доставки. Ситуативність визначається характеристикою сфери прискореного руху транспорту як особливої бізнес-сфери, якій притаманні свої риси невизначеності та ризику. Будь-яка діяльність є пов'язаною з ризиком, а транспортування, здебільшого, на високих швидкостях характеризується підвищеною ризиковістю.

Тобто принцип ситуативності спрямовує на забезпечення можливості системи змінювати свою поведінку в залежності від економічної ситуації та проблем, які при цьому виникають, зберігаючи високий рівень надійності та безпеки транспортування. Практично це означає необхідність формування системи резервів для забезпечення безперебійної роботи – резервів рухомого складу, пропускної та провізної спроможностей, резервів у функціонуванні об'єктів інфраструктури, резервів трудових ресурсів відповідної спеціалізації та кваліфікації тощо.

Оскільки ситуативне доповнює стратегічне перспективне управління, система прискорення має бути орієнтована на функціонування в умовах нестандартності (чи невизначеності), така система формується з урахуванням розвитку економічної ситуації в Україні. Прискорення враховує особливості географічного простору та транспортного забезпечення економічних районів країни. Інструментами, що адаптують систему прискорення, забезпечують її гнучкість поряд з наявністю резервів, має стати страхування засобів швидкісних перевезень.

Принцип *ефективності* (обґрунтованості) полягає в тому, що прискорення доставки як процес, так і як результат діяльності всіх учасників транспортування, має характеризуватися раціональним співвідношенням економічних наслідків та витрат на їх досягнення. С точки зору соціально-економічної ефективності прискорення доставки максимально можливим є задоволення потреб клієнтури в якісних транспортних послугах.

Ефективність прискорення доставки вантажів і пасажирів визначається складною сукупністю взаємопов'язаних та взаємообумовлених факторів як внутрішнього, так і зовнішнього середовища – чинників економічної, тарифної, податкової систем країни, умов фінансування проектів, впливу техніко-економічного, управлінського потенціалу залізничної галузі.

Висновки. Представлена концепція прискорення доставки формує цілісне уявлення про сутність та особливості організаційно-економічного забезпечення процесів організації залізничних перевезень у вигляді логічної узгодженості принципів інноваційності, адекватності, пріоритетності, координації, ситуативності та ефективності.

Водночас, цілісність теорії прискорення можлива лише за умови комплексного відображення реальної дійсності, зміна якої вимагає змін спочатку окремих елементів організації прискореної доставки та тісноти взаємозв'язку між ними, і як наслідок вдосконалення та розвитку в цілому. Все це зумовлює в подальшому дослідження впливу факторів та методів управління такою діяльністю, аналізу комплексного забезпечення прискорення доставки вантажів і пасажирів залізницями України, формування економічного механізму регулювання окреслених процесів.

Список літератури

1. Богомолова Н.І. Інноваційно-модульний підхід до прискорення доставки вантажів і пасажирів залізничним транспортом / Н.І. Богомолова // Зб. наук. пр. ДЕУТ. Серія “Економіка і управління”. – 2009. – Вип. 13. – С. 146–152.
2. Большой экономический словарь / [под ред. А.Н. Азрилияна]. – М. : Институт новой экономики, 1999. – 1248 с.
3. Георгій Кірпа. Інтеграція залізничного транспорту України в Європейську транспортну систему : [монографія] / Георгій Кірпа. – Дн. : ДНУЗТ, 2004. – 248с.
4. Залізничний транспорт України на порозі реформування / [Ю.М. Цветов, М.В. Макаренко, А.Д. Лашко та ін.] – К. : ДЕУТ, 2008. – 189 с.
5. Игнаций Тарский. Фактор времени в транспортном процессе / Игнаций Тарский ; [Пер. с польск. И.С. Рачинской]. – М.: Транспорт, 1979. – 308 с.
6. Інтегральна ефективність швидкісних залізничних магістралей: [монографія] / [Пашенко Ю.Є., Гончаров М.Ю., Кранц Й.М. та ін.]; за ред. С.І. Дорогунцова. – К. : РВПС України НАН України, 2005. – 266 с.
7. Кулаев Ю. Ф. Методические подходы к оценке эффективности скоростного движения на железнодорожном транспорте / Ю.Ф. Кулаев // Залізничний транспорт України. – 2004. – № 2. – С. 3 – 6.
8. Курган М.Б. Впровадження швидкісного руху поїздів в Україні / М.Б. Курган, І.П. Корженевич // Залізничний транспорт України. – 2005. – № 2. – С. 45-51.
9. Мироненко В.К. Концепція впровадження вантажних поїздів – нічних експресів / В.К. Мироненко, М.Ф. Тітов, В.В. Габа // Залізничний транспорт України. – 2003. – №3. – С. 16–18.
10. Мочерний С.В. Економічний енциклопедичний словник. Т 2. / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устенко, С.І. Юрій. – Львів, 2006. – 568 с.
11. Оцінка можливості підвищення швидкості пасажирських поїздів на залізницях України / І.П. Корженевич, Б.І. Торопов, Ю.Л., Земляний В.В. Арсонов // Залізничний транспорт України. – 2007. – №6. – С. 9–11.

